ROLUL CARPAŢILOR ORIENTALI ŞI MERIDIONALI ÎN CURSUL EPOCII NEOLITICE

de EUGEN COMȘA

Arheologii, din multe părţi ale lumii, se interesează și studiază, cu multă atenție, rolul istoric pe care l-au avut — într-o epocă sau alta — munții din țările lor. Considerăm că o astfel de temă, oglindind situația din timpul epocii neolitice, din regiunea Carpaților noștri, este utilă și poate interesa nu numai pe specialiști.

Trebuie făcută precizarea că, o astfel de analiză este posibilă de-abia în zilele noastre, cînd s-au acumulat, mai cu seamă, în ultimele trei decenii — prin munca plină de pasiune a arheologilor — numeroase date documentare semnificative. Cartarea diferitelor complexe arheologice din zona Carpaţilor și interpretarea lor duce — după cum vom arăta în cele ce urmează — la cîteva concluzii istorice, ce merită reținute.

*

Cu toate că pînă acum, la noi, epoca mezolitică este în unele ținuturi puțin cercetată, totuși, încă din acea epocă în regiunea studiată, sînt de semnalat mai multe descoperiri remarcabile.

Se cuvine să menționăm, în primul rînd, sălașul vînătoresc de la Ceahlău, din punctul „La Scaune“ [1] și alte trei descoperiri similare [2], din apropiere. În cele patru puncte, prin cercetările arheologice, s-au scos la iveală unelte de silex, microlite, specifice culturii swideriene (fig. 1/I), originară din ținuturile de azi ale Poloniei. Alte așezări sezoniere sau materiale izolate de același tip nu s-au găsit în zonele de podiș ale Moldovei, de aceea se consideră că grupurile swideriene, reprezentate prin sălașurile amintite, s-au deplasat dinspre nord, pe cărări de plai, de-a lungul Carpaților Orientali, în urmărirea vînatului. Constatarea oglindește faptul că în acei munți atunci nu au existat piedici deosebite în calea vînătorilor străvechi [3].

Din perioada de la sfîrșitul epocii mezolitice, atrag atenția două grupuri culturale :

O serie de comunități tardenoisiene (fig. 1/II) aparținînd perioadei amintite, sînt documentate în : Dobrogea, estul Munteniei, sud-estul Transilvaniei, sudul Moldovei și în continuare spre est în ținuturile nord-pontice [4]. Acest grup de colectivități este caracterizat prin așezări modeste (unele aflate pe dune de nisip) și prin unelte geometrice (cum

Cu timpul, ele s-au răspîndit în lungul fluviului spre est, făcînd din nou legătura între Banat şi Oltenia. Pe întinsul acesteia din urmă comunităţile Starčevo au avut o evoluţie îndelungată, acoperind practic cea mai mare parte a teritoriului ei [19]. Cîteva descoperiri recente dovedesc că unele comunităţi Starčevo au trecut şi în Muntenia, înşirîndu-se, în principal, de-a lungul zonei de coline, pînă la Tîrgşor [20].

Cultura Starčevo, în Banat, a constituit fondul pe care s-a format cultura Criş, cu o evoluţie deosebit de dinamică. Comunităţile ei, treptat, au ocupat toată Crişana, inclusiv partea de est a Ungariei, pînă la Tisa şi apoi toată Transilvania. Prin urmare, ele au vieţuit pe cîmpii, pe podiş, dar au intrat adînc şi în văile munţilor, folosind uneori şi peşterile (de ex. peştera Cioclovina [22], din sudul jud. Hunedoara). În răspîndirea lor spre est, comunităţile culturii Criş, cu vremea, au ocupat şi ţinuturile din sud-estul şi nord-estul Transilvaniei, pătrunzînd şi pe diferite văi, în căutare de materii prime de care aveau nevoie pentru realizarea uneltelor lor. Treptat ele au trecut Carpaţii Orientali în Moldova mai întîi în jumătatea de sud, dinspre regiunea Oltului superior, prin cele trei trecători : Oituz, Uz şi Ghimeş. Un alt grup al lor este semnalat în bazinul rîului Bistriţa, în apropierea pasului Bicaz. Se poate presupune că un al treilea grup de comunităţi Criş, a trecut în părţile de nord ale Moldovei, pe la Vatra Dornei spre est [23].

Astfel, în decursul cîtorva secole s-a produs, în timpul neoliticului timpuriu, pentru prima oară, unificarea etnică şi culturală a populaţiei de pe aproape tot teritoriul României actuale (fig. 2).

Procesul, de durată, a implicat două elemente principale : vechea populaţie locală, alcătuită din comunităţi mici şi rare, aparţinînd unor grupuri culturale diferite (despre unele am amintit mai sus), aflate încă pe o treaptă joasă de dezvoltare, de vînători, pescari şi culegători. Al doilea element este cel reprezentat de comunităţile neolitice (de cultivatori şi crescători de vite) ale culturii Criş, mai numeroase şi mai bine organizate din punct de vedere social şi economic. Acestea din urmă au asimilat comunităţile locale mai vechi, impunîndu-le noul mod de trai, neolitic.

Aşezările purtătorilor Criş erau înşirate pe terasele rîurilor din cîmpie, din regiunile de podiş şi în văile munţilor.

Din cele relatate rezultă că în perioada neoliticului timpuriu sînt de semnalat două „momente“ principale în legătură cu munţii Carpaţi. La începutul perioadei, ei au fost traversaţi numai pe două căi : de-a lungul Dunării, făcîndu-se legătura între Banat şi Oltenia pe de o parte şi de-a lungul Oltului, pe de alta, realizîndu-se contacte strînse între populaţia din Oltenia şi Transilvania. Mai tîrziu, s-a folosit în continuare, calea Dunării (în zona Porţilor de Fier), iar Carpaţii Orientali au fost traversaţi de comunităţile Criş, prin mai multe trecători.

Se cuvine remarcat că şi în perioada de la sfîrşitul neoliticului timpuriu se constată o situaţie similară. S-a folosit intens calea Dunării, căci comunităţile culturii Vinča, încă din prima lor fază de evoluţie au ajuns din Banat [24], pe Ostrovul Banului şi în regiunile din preajma Du-

Cu timpul, ele s-au răspîndit în lungul fluviului spre est, făcînd din nou legătura între Banat şi Oltenia. Pe întinsul acesteia din urmă comunităţile Starčevo au avut o evoluţie îndelungată, acoperind practic cea mai mare parte a teritoriului ei [19]. Cîteva descoperiri recente dovedesc că unele comunităţi Starčevo au trecut şi în Muntenia, înşirîndu-se, în principal, de-a lungul zonei de coline, pînă la Tîrgşor [20].

Cultura Starčevo, în Banat, a constituit fondul pe care s-a format cultura Criş, cu o evoluţie deosebit de dinamică. Comunităţile ei, treptat, au ocupat toată Crişana, inclusiv partea de est a Ungariei, pînă la Tisa şi apoi toată Transilvania. Prin urmare, ele au vieţuit pe cîmpii, pe podiş, dar au intrat adînc şi în văile munţilor, folosind uneori şi peşterile (de ex. peştera Cioclovina [22], din sudul jud. Hunedoara). În răspîndirea lor spre est, comunităţile culturii Criş, cu vremea, au ocupat şi ţinuturile din sud-estul şi nord-estul Transilvaniei, pătrunzînd şi pe diferite văi, în căutare de materii prime de care aveau nevoie pentru realizarea uneltelor lor. Treptat ele au trecut Carpaţii Orientali în Moldova mai întîi în jumătatea de sud, dinspre regiunea Oltului superior, prin cele trei trecători : Oituz, Uz şi Ghimeş. Un alt grup al lor este semnalat în bazinul rîului Bistriţa, în apropierea pasului Bicaz. Se poate presupune că un al treilea grup de comunităţi Criş, a trecut în părţile de nord ale Moldovei, pe la Vatra Dornei spre est [23].

Astfel, în decursul cîtorva secole s-a produs, în timpul neoliticului timpuriu, pentru prima oară, unificarea etnică şi culturală a populaţiei de pe aproape tot teritoriul României actuale (fig. 2).

Procesul, de durată, a implicat două elemente principale : vechea populaţie locală, alcătuită din comunităţi mici şi rare, aparţinînd unor grupuri culturale diferite (despre unele am amintit mai sus), aflate încă pe o treaptă joasă de dezvoltare, de vînători, pescari şi culegători. Al doilea element este cel reprezentat de comunităţile neolitice (de cultivatori şi crescători de vite) ale culturii Criş, mai numeroase şi mai bine organizate din punct de vedere social şi economic. Acestea din urmă au asimilat comunităţile locale mai vechi, impunîndu-le noul mod de trai, neolitic.

Aşezările purtătorilor Criş erau înşirate pe terasele rîurilor din cîmpie, din regiunile de podiş şi în văile munţilor.

Din cele relatate rezultă că în perioada neoliticului timpuriu sînt de semnalat două „momente“ principale în legătură cu munţii Carpaţi. La începutul perioadei, ei au fost traversaţi numai pe două căi : de-a lungul Dunării, făcîndu-se legătura între Banat şi Oltenia pe de o parte şi de-a lungul Oltului, pe de alta, realizîndu-se contacte strînse între populaţia din Oltenia şi Transilvania. Mai tîrziu, s-a folosit în continuare, calea Dunării (în zona Porţilor de Fier), iar Carpaţii Orientali au fost traversaţi de comunităţile Criş, prin mai multe trecători.

Se cuvine remarcat că şi în perioada de la sfîrşitul neoliticului timpuriu se constată o situaţie similară. S-a folosit intens calea Dunării, căci comunităţile culturii Vinča, încă din prima lor fază de evoluţie au ajuns din Banat [24], pe Ostrovul Banului şi în regiunile din preajma Du-

nării din vestul Olteniei (fig. 3/II). În privința utilizării, în perioada dată, a căii Oltului nu avem încă indicii.

În schimb, în ținuturile din vecinătatea Carpaților Orientali s-au produs numeroase evenimente.

Dinspre nord-vest, din părțile de sud ale Poloniei actuale, prin vestul Ucrainei, de-a lungul Carpaților, au pătruns în nordul Moldovei, colectivități tîrzii aparținînd culturii ceramicii liniare [25]. Acestea s-au desfăşurat, pe un front larg, de la Carpați pînă dincolo de Nistru. La noi, ele au poposit, mai întîi, mai cu seamă, în valea Jijiei [26], apoi treptat au înaintat, au „roit", spre sud pînă în nord-estul Munteniei, unde s-au stabilit, în preajma cursului superior al Călmățuiului, unde s-a ajuns la formarea unui aspect specific numit Sudiți [27]. Un alt grup al purtătorilor culturii ceramicii liniare, dinspre vestul Moldovei (din valea Bistriței sau a Trotuşului) în perioada de la sfîrşitul evoluției lor din ținuturile noastre, au trecut în sud-estul Transilvaniei [28]. În cele din urmă sînt documentate pînă la cursul mijlociu al Mureşului (la Cipău [29]). În zona menționată se cunosc, pînă acum, şapte complexe. Se cuvine deci subliniat că pentru prima dată cînd, în cursul epocii neolitice, sud-estul Transilvaniei a fost ocupat şi locuit de comunități pătrunse dinspre Moldova (fig. 3/IV).

Sud-vestul Transilvaniei era stăpînit atunci de purtătorii culturii Turdaş [30] (fig. 3/II), strîns înrudiți cu cei Vinča. Este de remarcat că acele comunități au ocupat şi zona de coline de pe versantul nordic al Carpaților Meridionali. Unul din motivele principale poate l-a constituit existența acolo a unor zăcăminte de sare.

În cursul aceleiaşi perioade a neoliticului mijlociu, Banatul şi vestul Olteniei au fost locuite, în continuare, de comunitățile culturii Vinča (fig. 3/II), legătura dintre ele fiind făcută pe calea Dunării [31]. Zona Porților de Fier fiind folosită în ambele sensuri. Pentru exemplificare amintim că dinspre Oltenia înspre Banat erau transmise diferite podoabe realizate din valve de Spondylus [32].

Pe întinsul Cîmpiei Române, de la Dunăre pînă la poalele dealurilor şi de la rîul Buzău pînă dincolo de Jiu, viețuiau comunitățile culturii Dudeşti [33] (fig. 3/I), de cultivatori incipienți şi crescători de vite, pe scară redusă. Contactele dintre comunitățile culturii Dudeşti şi cele de tip Turdaş, din sud-vestul Transilvaniei, au fost slabe. Ele sînt oglindite printr-un singur fragment ceramic (publicat) de tip Dudeşti, descoperit, încă în secolul trecut, în aşezarea de la Turdaş [34], desigur într-un nivel inferior.

Relațiile cu comunitățile Vinča din Oltenia au fost deosebit de strînse, de aceea şi acum se duc discuții contradictorii cu privire la limita dintre ele, din părțile de vest ale Olteniei [35] (fig. 3/II).

Spre est contactele purtătorilor culturii Dudeşti, cu cele ale aspectului Sudiți, încă nu sînt clare. Ambele grupuri de aşezări sînt documentate în zona de nord-est a Munteniei [36].

Pe întinsul Munteniei s-a desfăşurat evoluția purtătorilor culturii Boian [37] (fig. 4/II), urmaşii direcți al celor din cultura Dudeşti. Aria de răspîndire, din prima fază numită Bolintineanu, a fost la început redusă

ca întindere, în zona actualelor judeţe : Giurgiu, Călăraşi şi Ialomiţa. Către sfîrşitul fazei colectivităţile ei s-au răspîndit spre est pînă la cursul inferior al Siretului, spre vest pînă spre Olt, venind acolo în contact cu purtătorii culturii Vădastra (fig. 4/III) din faza Vădastra I [38]. Ele au pătruns şi în zona de dealuri din nord-est, pînă la Aldeni [39], poate în căutarea sării şi a unor roci utile.

De subliniat, că în privinţa contactelor cu populaţia din sud-estul Transilvaniei, sînt de semnalat doar cîteva fragmente ceramice de tip Bolintineanu, descoperite la Hărman [40].

La începutul fazei Giuleşti, comunităţile ei trăiau pe tot întinsul Munteniei, inclusiv în zona de dealuri, la Băeşti, la Aldeni şi în alte cîteva puncte, situate chiar mai la nord, de-a lungul pîrîului Slănic. Pe malul vestic al Oltului, la Copăcelu, este menţionat un lot de astfel de cioburi, de tip Giuleşti [41]. Ele par a indica existenţa unor legături, peste munţi, de-a lungul Oltului, cu comunităţile Turdaş (fig. 4/IV). Este interesant de amintit şi faptul că tocmai în părţile de nord ale Moldovei, în aşezarea cu ceramică liniară de la Tîrpeşti [42] s-a descoperit un vas cu ornamente similare celor întîlnite pe vasele din etapa de început a fazei Giuleşti. Probabil şi atunci au existat unele legături între cele două grupuri de comunităţi.

În etapa finală a fazei Giuleşti, s-au produs modificări importante în activitatea economică a comunităţilor neolitice din sudul ţării noastre şi anume, trecerea de la cultivarea primitivă a plantelor cu săpăliga, la folosirea unui plug primitiv, cu tracţiune animală, cu consecinţa directă a trecerii de la viaţa semi-stabilă la viaţa sedentară propriu-zisă. Urmarea a fost că recoltele au devenit mai bogate şi a început să crească numărul populaţiei. Arheologic faptul este oglindit prin „roirea" comunităţilor de la sfîrşitul fazei Giuleşti, credem, în căutare de noi terenuri de cultivat, spre nord-est şi pătrunderea lor în vestul Moldovei, unde se mai aflau comunităţi tîrzii ale culturii ceramicii liniare. Comunităţile Boian-Giuleşti le-au asimilat, în parte, păstrînd de la ele, cum este şi firesc, o serie de elemente, mai ales, în domeniul ornamentării ceramicii. Din această contopire a rezultat cultura Precucuteni [43] (fig. 4/VII).

Un alt grup de comunităţi Giuleşti, prin trecătorile din nord-estul Munteniei sau din sud-vestul Moldovei, a trecut în sud-estul Transilvaniei, unde s-a stabilit în Ţara Bîrsei, pentru o perioadă mai îndelungată. De-a lungul Oltului, spre nord, acele comunităţi au ajuns aproape de izvoarele rîului. Pînă în prezent sînt documentate 18 complexe cu astfel de materiale [44]. Se cuvine subliniat faptul că este pentru prima şi ultima oară, cînd în cursul epocii neolitice, sud-estul Transilvaniei a fost ocupat şi locuit de o populaţie originară din Muntenia.

Comunităţile Giuleşti au avut contacte destul de strînse cu cele de tip Turdaş din sud-vestul Transilvaniei, atît pe calea Oltului vîlcean, cît şi dinspre Ţara Bîrsei. Menţionăm că multă vreme după aceea, sud-estul Transilvaniei, ca şi nord-estul Munteniei, au fost locuite de comunităţi

de tip Giuleşti întîrziate, care au ajuns în timp pînă la nivelul fazei Vidra a culturii Boian, din sudul Munteniei.

În faza Vidra, comunităţile Boian au trăit în cîmpie (cu excepţia Bărăganului) pînă la poalele dealurilor, dar spre deosebire de colectivităţile fazei Giuleşti, care au acţionat spre nord şi nord-est, cele din faza Vidra şi-au exercitat presiunea spre nord de Dunăre.

Mai tîrziu, în cursul fazei de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa, curînd după anul 4000 î.e.n., comunităţile Boian au devenit foarte active către vest, est şi mai cu seamă către sud, dar fără să pătrundă în zona de dealuri din nordul Munteniei.

În perioada corespunzătoare fazei Vidra, în Moldova au trăit comunităţile fazei Precucuteni II (= Larga Jijia), care, deşi formate, în principal, în vestul Moldovei, s-au extins treptat numai spre nord-est, pînă dincolo de Nistru [45].

În Moldova s-a continuat evoluţia comunităţilor Precucuteni din faza Precucuteni III. Este de remarcat că nici ele nu au trecut Carpaţii, deşi au „roit“ mult spre est şi nord-est. Remarcăm că o presiune a lor, destul de intensă, se constată şi înspre sud şi sud-vest, în Dobrogea [46] şi în Muntenia de nord-est [47].

Neoliticul tîrziu, care începe pe la 3600 î.e.n. şi se încheie pe la 2800 î.e.n., este caracterizat prin cîteva grupuri de culturi, cu evoluţie îndelungată (cu mai multe faze şi etape fiecare), în directă continuare a celor din neoliticul mijlociu.

Pe întinsul Olteniei erau răspîndite comunităţile culturii Sălcuţa [48] (fig. 5/III). Cîteva din ele, dinspre Oltenia, s-au răspîndit de-a lungul Dunării, într-o zonă restrînsă din sud-estul Banatului [49]. Spre vest ei se învecinau cu aria culturii Vinča din fazele tîrzii [50] (fig. 5/IV). Merită menţionat că purtătorii culturii Sălcuţa au pătruns adînc în zona de munte, de-a lungul văilor şi uneori au folosit drept locuinţă sau numai ca loc de refugiu şi peşterile (de ex. Peştera Muierilor, de la Baia de Fier) [51].

Purtătorii culturii Gumelniţa au trăit pe Cîmpia Dunării din Muntenia, dar încă de la începutul culturii, în partea de nord-est a arealului, în zona de contact cu cultura Cucuteni-Ariuşd, s-a format aspectul cultural Aldeni II, de amestec între cele două culturi [52]. Aria lui de răspîndire cuprinde o mare parte din întinderea judeţelor : Brăila, Galaţi, Vrancea şi Buzău (fig. 5/II). Se remarcă răspîndirea acestor comunităţi, pînă în plină zonă de dealuri, în lungul Buzăului şi afluenţilor săi, dar şi mai departe spre vest, pînă la Teleajen [53]. Este a doua populaţie, după cea Boian, din fazele Bolintineanu şi Giuleşti, care a pătruns şi s-a stabilit temeinic în regiunea de dealuri. Remarcăm că aşezările acelor comunităţi se aflau atît pe vîrfuri de dealuri, uşor de apărat, cît şi pe terase înalte sau pe cele joase. Nu trecem cu vederea nici faptul că staţiunile lor se găsesc adesea în vecinătatea zăcămintelor de sare şi a cursurilor de apă sărată.

Purtătorii aspectului cultural Aldeni II nu au trecut în Transilvania, fiind însă în strînsă legătură cu comunităţile timpurii de tip Ariuşd

din Țara Bîrsei și cu cele de tip Cucuteni A din vestul Moldovei, după cum o dovedesc unele forme și ornamente ceramice.

Comunitățile culturii Gumelnița [54] s-au menținut vreme îndelungată pe teritoriul din Cîmpia Română (fig. 5/I), fiind însă despărțiți, în mare măsură de culturile neolitice din Transilvania prin aria de răspîndire a celor de tip Aldeni II. Unele contacte s-au produs totuși pe calea Oltului. Cîteva forme de vase de lut ars gumelnițene au început să fie folosite de purtătorii culturii Petrești [55], iar un singur ciob, cu decor pictat de tip Petrești, s-a găsit în așezarea de la Gumelnița [56].

Cercetările făcute, pînă în prezent, duc la concluzia că prima fază a culturii Cucuteni-Ariușd s-a format în vestul Moldovei și în sud-estul Transilvaniei [57], poate și în nord-estul Munteniei. În cursul epocii neolitice este pentru prima oară, cînd la est și la vest de Carpații Orientali s-a constituit o aceeași cultură, pe fondul principal reprezentat de faza Precucuteni III [58]. Această situație oglindește desigur faptul că trecătorile din zonă, destul de multe, erau ușor de folosit. Mai tîrziu, comunitățile de tip Ariușd s-au răspîndit spre nord-vest, pînă la Tîrgu Mureș [59], ocupînd deci o mare parte din întinderea Transilvaniei (fig. 5/VII).

Dacă ținem seama de unele informații verbale primite de la colegi, ar rezulta că în partea de nord-est a Transilvaniei aproximativ în zona județului Bistrița-Năsăud, există așezări care în domeniul ceramicii reprezintă un amestec între elemente de tip Ariușd și cele de tip Petrești.

Comunitățile culturii Petrești, cu ceramică pictată, sînt documentate în sud-vestul, centrul și vestul Transilvaniei [60] (poate și în nord-estul ei), ajungînd și în Banat, pînă aproape de Timișoara [61] (fig. 5/VI), dar fără să treacă munții spre sud. După cum am menționat mai sus, contactele cu culturile Sălcuța și Gumelnița au fost reduse.

Perioada de la sfîrșitul neoliticului tîrziu este caracterizată prin numeroase frămîntări, inclusiv deplasări de populație. Primele elemente semi-nomade, dinspre stepele nord pontice, se fac simțite la noi, în preajma anului 3500 î.e.n. cînd ajung, pe cale pașnică, în Moldova și sînt treptat asimilate, în parte, de comunitățile culturii Cucuteni.

Alte grupuri ce le-au urmat, cu un obicei specific, al mormintelor cu ocru roșu, au trecut în Dobrogea [62] și mai departe spre sud. Un alt grup s-a răspîndit în lungul Cîmpiei Dunării pînă în vestul Olteniei, înălțînd șiruri de movile funerare.

Cu timpul aceste comunități nord pontice au început să preseze populația locală din Moldova, Dobrogea și Muntenia. Din cauza lor, localnicii au fost nevoiți să-și fortifice așezările cu șanțuri de apărare și uneori cu palisade, iar alteori să fie obligați să se retragă spre zone mai ferite.

Elementele nord pontice au pătruns peste Carpații Orientali și au ajuns pînă în centrul Transilvaniei, pînă la Decea Mureșului [63].

Către sfîrșitul perioadei la care ne referim, în Muntenia sînt documentate comunitățile culturii Cernavoda I [64], care și au originea din nord-vestul Pontului (poate în vestul Moldovei) și un timp au fost în contact strîns cu comunitățile Cucuteni B, de la care au preluat o categorie ceramică avînd decor pictat specific [65]. Purtătorii culturii Cerna-

voda I sînt atestaţi în Dobrogea şi în Muntenia pînă la Olt. Din cauza lor, populaţia locală gumelniţeană a fost dislocată şi împinsă înspre vestul şi mai ales nord-vestul Munteniei, spre văile mai ferite ale dealurilor. Se cuvine remarcat că în partea de est a Munteniei, purtătorii culturii Cernavoda I, au pătruns şi s-au stabilit în zona de dealuri din Vrancea pînă la Teleajen [66]. Este curios faptul că o populaţie de cîmpie s-a fixat în ţinuturile deluroase [67].

Pe o mare parte din întinderea Banatului, în Crişana şi Transilvania sînt documentate, la sfîrşitul neoliticului, comunităţile culturii Tiszapolgar-Româneşti [68] (fig. 5/V) şi urmaşele lor directe, de tip Bodrogkeresztur-Gorneşti [69] (fig. 5/VIII). Ele au ocupat şi regiunea de sud-est a Transilvaniei, fără să treacă munţii spre sud sau spre est.

A urmat o perioadă cînd s-a produs un fel de unificare culturală, în principal, în domeniul ceramicii, prin răspîndirea vaselor cu torţi pastilate, în diferite medii, numite de tip Sălcuţa IV — Băile Herculane-Cheile Turzii [70]. Astfel de materiale se cunosc în : Oltenia, Banat, Crişana şi Transilvania, pînă în nord-vestul ţării. Menţionăm că în perioada dată, un vas cu torţi pastilate s-a găsit şi în vestul arealului Cucuteni A-B, dovadă a unor contacte directe peste munţi [71]. Acelaşi fapt îl oglindesc şi diferite topoare cu braţele în cruce, masive, de aramă, întrebuinţate atît în sud-estul Transilvaniei, cît şi în vestul Moldovei [72]. Ele au fost realizate, probabil, într-un centru metalurgic, din zona zăcămintelor de aramă de la Bălan. Situaţia amintită reflectă contacte relativ strînse, între două populaţii deosebite.

*

Sintetizînd datele expuse rezultă că, în cursul evoluţiei culturilor neolitice, Carpaţii noştri nu au constituit o barieră, care să despartă populaţia din ţinuturile intra în raport cu cele extracarpatice. Oamenii neolitici, în funcţie de condiţiile locale, au reuşit să găsească diferite căi, pe care au traversat munţii.

Însumînd observaţiile arheologice menţionate ajungeam la un fel de legitate. Carpaţii Meridionali, din cauza înălţimii lor mari şi versanţilor prăpăstioşi, cu puţine trecători, au fost folosiţi mai puţin în comparaţie cu Carpaţii Orientali cu înălţimi mai joase, cu numeroase trecători, uşor accesibile.

La începutul neoliticului Carpaţii Meridionali au fost traversaţi pe calea Oltului şi mai tîrziu, prin Porţile de Fier, s-au produs mişcări complexe de grupuri umane. Cert este că în permanenţă Carpaţii Meridionali au fost traversaţi, în ambele sensuri, de-a lungul Dunării, prin Porţile de Fier. Drept consecinţă, aceeaşi populaţie a vieţuit timp de multe secole în Banat şi în Oltenia, începînd cu cultura Starčevo şi terminînd cu cultura Vinča.

Fapt semnificativ, calea Oltului a fost folosită pentru prima oară la începutul neoliticului, iar mai tîrziu numai pentru contacte slabe. La sud şi la nord de Carpaţii Meridionali, de regulă, s-a desfăşurat evoluţia unor culturi deosebite, cu excepţia, mai ales, a Olteniei de vest. Se cuvine să subliniem că oamenii neolitici din cele două zone au pătruns

adînc de-a lungul văilor în regiunile montane, în urmărirea vînatului şi în căutarea zăcămintelor de materii utile.

O situaţie deosebită, care atrage atenţia, este aceea din etapa de la sfîrşitul fazei Giuleşti, cînd spre deosebire de toate comunităţile din Muntenia, care au trăit, în special, în cîmpie, purtătorii culturii au trecut munţii în sud-estul Transilvaniei şi s-au stabilit pentru o perioadă îndelungată în valea Oltului superior.

În general, însă ţinuturile din sud-estul Transilvaniei au fost stăpînite şi locuite de populaţii originare sau strîns înrudite cu cele din Moldova. În această privinţă se cuvin amintite o serie de „pendulări". În neoliticul timpuriu, purtătorii culturii Criş au străbătut Carpaţii Orientali prin cîteva trecători, deci a fost o mişcare dinspre Transilvania spre est în Moldova. La sfîrşitul perioadei se constată o mişcare inversă, dinspre Moldova spre sud-estul Transilvaniei a comunităţilor culturii ceramicii liniare, care apoi au ajuns pînă la Mureşul mijlociu. A urmat mişcarea sudică spre Ţara Bîrsei a purătorilor culturilor Boian.

O semnificaţie istorică, deosebită, a avut-o formarea în vestul Moldovei şi în sud-estul Transilvaniei a culturii Cucuteni-Ariuşd, comunităţile ei ocupînd o mare parte din Transilvania şi toată Moldova.

Din perioada de sfîrşit a epocii, remarcăm pătrunderea purtătorilor culturii Cernavodă I, populaţie de cîmpie, în zona de dealuri din nord-estul Munteniei şi, se pare, în sud-vestul Moldovei.

Cu aceasta încheiem încercarea noastră de a scoate în evidenţă rolul Carpaţilor noştri în cursul epocii neolitice.

NOTE

1 C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Sur la présence du swidérien en Roumanie*. În : *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 5-34.

2 Bicaz-Chei, punctul „Bardosul" (Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din R.S.R., în anul 1965*, În : *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 709, nr. 5) ; Bicaz-Chei, punctul „Bardos II", aş. swideriană (?) (idem, *Săpăturile arheologice din R.S.R., în anul* 1966. În : *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 521, nr. 4) ; Bicăjel (idem *Săpăturile arheologice din R.S.R., în anul 1968*. În : *SCIV*, 20, 1969, 3, p. 472, nr. 6).

3 O influenţă swideriană se resimte pînă în S-E Transilvaniei, în complexul de la Cremenea (C. S. Nicolăescu-Plopşor şi Ion Pop, *Cremenea*, În : *Materiale*, V, 1959, p. 34) şi la Peştera (C. S. Nicolăescu-Plopşor. *Săpăturile de la Peştera*. În : *Materiale*, VI. 1959, p. 27).

4 M. Brudiu, *Paleoliticul superior şi epipaleoliticul din Moldova. Studiu arheologic*. Bucureşti, 1974, p. 68-70 ; Al. Păunescu, *Tardenoazianul din sud-estul României şi unele consideraţiuni asupra perioadei cuprinse între sfîrşitul paleoliticului în acea regiune*. În : *SCIVA*, 1979, 4, p. 507-526 ; idem, *Săpăturile de la Gîlma*. În : *Materiale*, VIII, 1962, p. 153-156.

5 Al. Păunescu, *op. cit.* În : *SCIVA*, 1979, 4, p. 517-518.

6 *Ibidem*, p. 512-517.

7 Informaţii de la Al. Păunescu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

8 V. Boroneanţ, *Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone des „Portes de Fer"*. În: *Dacia*, N. S., XVII, 1973, p. 5-39.

9 Aşezare descoperită şi cercetată prin săpături de Vasile Boroneanţ.

10 Al. Bolomey, *An outline of the late epipaleolithic economy on the „Iron Gates": the evidence on bones*. În: *Dacia*, N. S., XVII, 1973, p. 42-52.

11 Marin Cârciumaru, *Analyse pollinique des coprolithes livrés par quelques stations archéologiques des deux bords du Danube dans la zone des „Portes de Fer"*. În: *Dacia*, N.S., XVII, 1973, p. 60.

12 D. Berciu şi colab., *Şantierul Verbicioara*. În: *SCIV*, III, 1952, p. 157-163.

13 Marin Nica. *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie*. În: *Dacia*, N.S., XXI, 1977, p. 13-53.

14 Aşezare cercetată în ultimii ani de către Marin Nica.

15 Gh. I. Petre-Govora. *Dovezi de locuire neolitică în judeţul Vîlcea*. În: *Revista Muzeelor*, 1969, 2, p. 154-157.

16 Săpături efectuate în ultimii ani de către Iuliu Paul.

17 N. Vlassa. *Despre cea mai veche fază a complexului Starčevo-Criş, în România*. În: *AMN*, IX, 1972, p. 7-28.

18 Gh. Lazarovici. *Neoliticul Banatului*. Cluj-Napoca, 1979, p. 20-69.

19 Doina Galbenu, *Neoliticul în Oltenia de sud-vest*. Bucureşti, 1974, p. 1-2; Informaţii verbale primite de la Marin Nica, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

20 Victor Teodorescu, *Cultura Criş în centrul Munteniei (Pe baza săpăturilor arheologice de la Tîrgşorul Vechi)*. În: *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 264.

21 N. Vlassa. *Cultura Criş în Transilvania*. În: *AMN*, III, 1966, p. 9-47.

22 M. Roska. *A dialuviális ember nyomai a csoklovinai cholnoky barlang ban*. În: Dolgozatok-Cluj, III, 1912, 2, p. 207.

23 Formulăm această părere pe temeiul asemănării complexelor de tip Criş din nordul Moldovei, cu cele din nordul Transilvaniei.

24 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 70-78.

25 Eugen Comşa, *Quelques nouvelles données sur la culture à céramique rubanée en territoire roumain*. În: *Alba Regia*, 12, 1972, p. 173-178.

26 Ion Nestor. *Cultura ceramicii liniare în Moldova (Pe baza săpăturilor arheologice de la Glăvăneştii Vechi, Iaşi)*. În: *SCIV*, II, 1951, 2, p. 17-26.

27 Vladimir Dumitrescu. *Céramique de tppe Criş et fragment rubané dans le teritoriul de la sud de Carpaţi al României*. În: *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 223-232.

28 Vladimir Dumitrescu, *Céramique de type Criş et fragment rubané dans le sud-est de la Transylvanie*. În: *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 401-405; Alexandrina Alexandrescu, *Ceramica liniară de la Hărman*. În: *Cumidava*, V, 1971, p. 11-23.

29 N. Vlassa, *Cultura ceramicii liniare în Transilvania*. În: *SCIV*, X, 1959, 2, p. 239-245.

30 Roska Marton, *Staţiunea neolitică de la Turda*. În: *PMJH*, 3-4 (25-26), Deva, 1928, p. 18-25.

31 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 77-139.

32 Eugen Comşa, *Parures néolithiques en coquillages marins découvertes en territoire roumain*. În: *Dacia*, *NS*, XVIII, 1973, p. 63 şi 70-71.

33 Idem, *Données sur la civilisation de Dudeşti*. În: *PZ*, 46, 1971, 2, p. 195-249.

34 M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma...*, Cluj-Kolozsvár, 1941, pl. CVIII/4.

35 Pe baza materialelor ceramice descoperite în așezarea de la Verbicioara, autorul consideră că acolo există un strat aparținînd culturii Dudești, faza Fundeni. Alți cercetători, de exemplu, M. Nica sînt de părre că diferitele complexe din vestul Olteniei aparțin culturii Vinča, iar limita vestică a arealului culturii Dudești trebuie plasată în preajma Jiului.

36 Victor Teodorescu, *op. cit.* In : *SCIV*, 1966, 2, p. 223-232.

37 Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*. București, 1974.

38 De exemplu : Corneliu N. Mateescu, *Săpături arheologice la Vădastra*. In : *Materiale*, V, 1959, p. 65, fig. 2/2 și p. 66.

39 Gh. Ștefan și Eugen Comșa, *Săpăturile arheologice de la Aldeni*. In : *Materiale*, III, 1957, p. 93-102.

40 Informație de la Alexandrina Alexandrescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

41 D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*. București, 1966, p. 70.

42 S. Marinescu-Bîlcu, *Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Tîrpești*. In : *SCIV*, 19, 1968, 3. p. 400, fig. 4.

43 Despre diferitele păreri privind formarea culturii Precucuteni, v. Silvia Marinescu-Bîlcu. *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*. București, 1974, p. 109-131.

44 Eugen Comșa, *Cultura Boian în Transilvania*. In : *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 629-645.

45 S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 213, fig. 2.

46 Idem, *Asupra unor aspecte ale raporturilor dintre culturile Precucuteni și Hamangia*. In : *Pontica*, 5, 1972, p. 29-36.

47 P. Roman, *Ceramica precucuteniană din aria culturilor Boian-Gumelnița și semnificația ei*. In : *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 33-50 ; Silvia Marinescu-Bîlcu, *Relații între culturile Precucuteni și Boian-Gumelnița*. In : *SCIVA*, 27, 1976, 3, p. 347-353.

48 D. Berciu, *Contribuții...*, 1961, p. 155-359.

49 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 172-175.

50 *Ibidem*, p. 175.

51 C. S. Nicolăescu-Plopșor, Eugen Comșa, Dardu Nicolăescu-Plopșor și Al. Bolomey, *Șantierul arheologic Baia de Fier*. In : *Materiale*, III, 1957, p. 17.

52 Eugen Comșa, *Unele probleme ale aspectului cultural Aldeni II (Pe baza săpăturilor de la Drăgănești-Tecuci)*. In : *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 7-20.

53 Eugen Comșa și V. Georgescu, *Cetățuia geto-dacică de pe dealul Movila, de la Gura Vitioarei*. In : *SCIVA*, 32, 1981, 2, p. 272.

54 D. Berciu, *Contribuții...*, 1961, p. 82-86 ; p. 366-504.

55 Iuliu Paul, *Date noi privind raporturile reciproce dintre culturile Petrești, Cucuteni și Gumelnița*. In : *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 41-51.

56 Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*. In : *Dacia*, II, 1925, p. 73, fig. 47.

57 Radu Vulpe, *Problemele neoliticului carpato-niprovian în lumina săpăturilor de la Izvoare*. In : *SCIV*, VII, 1956, 1-2, p. 73.

58 *Ibidem*, p. 73.

59 István Kovács, *A marosvásárhelyi őskori telep, skytha-és népvándorláskori temető*. In : *Dolgozatok-Cluj*, VI, 1915, p. 228-241.

60 Iuliu Paul, *Cultura Petreşti în lumina noilor cercetări arheologice*. Iaşi, 1978, p. 2.
61 Gh. Lazarovici, *op. cit.*, p. 166-168.
62 Vlad Zirra, *Kultura pogrebenii s ohroi v zakarpatskih oblastiah R.N.R.* În : *MIA*, Chişinău, 1960, p. 97-129 ; Eugen Comşa, *Considérations portant sur les tombes à ocre de la zone du Bas Danube*. În : *Istrazivanja*, 5, Novi Sad, 1976, p. 33-43.
63 István Kovács. *Cimitirul eneolitic de la Decea Mureşului*. În : *AISC*, I, 1928—1932, Cluj, 1932, p. 89-101.
64 Sebastian Morintz şi Petre Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*. În : *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 47-77.
65 *Ibidem*, p. 76. Trebuie însă precizat că după părerea lui N. Harţuche, evoluţia culturii Cernavoda I s-a desfăşurat în cursul unei perioade mai îndelungate, fiind paralelă, după părerea sa, în parte, cu faza Cucuteni A-B pînă inclusiv, parţial, etapa Cucuteni B 2.
66 Eugen Comşa şi V. Georgescu, *op. cit.*, p. 272-273.
67 Nu cumva situaţia oglindeşte faptul că această cultură s-a format şi în regiunea de dealuri ?
68 P. Roman, *Forme de manifestare culturală din eneoliticul tîrziu şi perioada de tranziţie spre epoca bronzului*. În : *SCIVA*, 32, 1981, 1, p. 21-25.
69 N. Vlassa, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Bodrogkeresztur în Transilvania*. În : *SCIV*, 15, 1964, 3, p. 351-367 ; P. Roman, *op. cit.*, p. 25-26.
70 P. Roman, *Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpaten-Raum*. În : *Dacia*, N.S., XV, 1971, p. 31-169.
71 La Traian „Dealul Fîntînilor" (H. Dumitrescu, *Şantierul arheologic Traian*. În : *Materiale*, V, 1959, p. 196, fig. 7/2 şi p. 197, nr. 7).
72 Eugen Comşa, *Die Kupferverwendung bei den Gemeinschaften der Cucuteni-Kultur in Rumänien*. În : *PZ*, 55, 1980, 2, p. 206 şi p. 209, fig. 3/D (cu bibliografia mai veche).

LE RÔLE DES CARPATHES ORIENTALES ET MÉRIDIONALES PENDANT L'ÉPOQUE NÉOLITHIQUE

Résumé

Pendant le néolithique ancien par „l'aissemage" des communautés de la culture Starčevo-Criş, les Carpathes ont été traversés de la région extracarpathique vers la Transylvanie et aussi en sens invers de la Transylvanie vers le sud et l'ést. Graduellement par les communautés Criş nous assistons à unification ethnique et culturelles presque de tout le térritoire de la Roumanie.

Les communautés de l'époque néolithique ont utilisée fréquement la vallée du Danube dans la zone des Portes de Fer, la même population étant attéstée

depuis le commencement jusqu'à la fin de l'époque néolithique, dans la zone de l'ouest de l'Olténie et au sud du Banat. Les Carpathes Méridionaux ont été traversées aussi par communautés de l'époque néolithique par le défilé du Olt à Turnu Roşu et par la vallé de la rivière Buzău.

Par les nombreux pas des Carpathes Orientales, le passage de la Transylvanie en Moldavie et en sens invers, se faisait sans difficultés. Ainsi peut expliquer que l'est et le sud-est de la Transylvanie a été habité par les même populations ou par des communautés apparentés aux celles de la Moldavie et Munténie. En ce sens on peut citer la formation de la culture Cucuteni-Ariuşd en Moldavie de l'ouest et au sud-est de la Transylvanic, d'ou ces communautés se sont répandues sur un grand partie du térritoire de la Transylvanie, ainsi que toute la Moldavie.

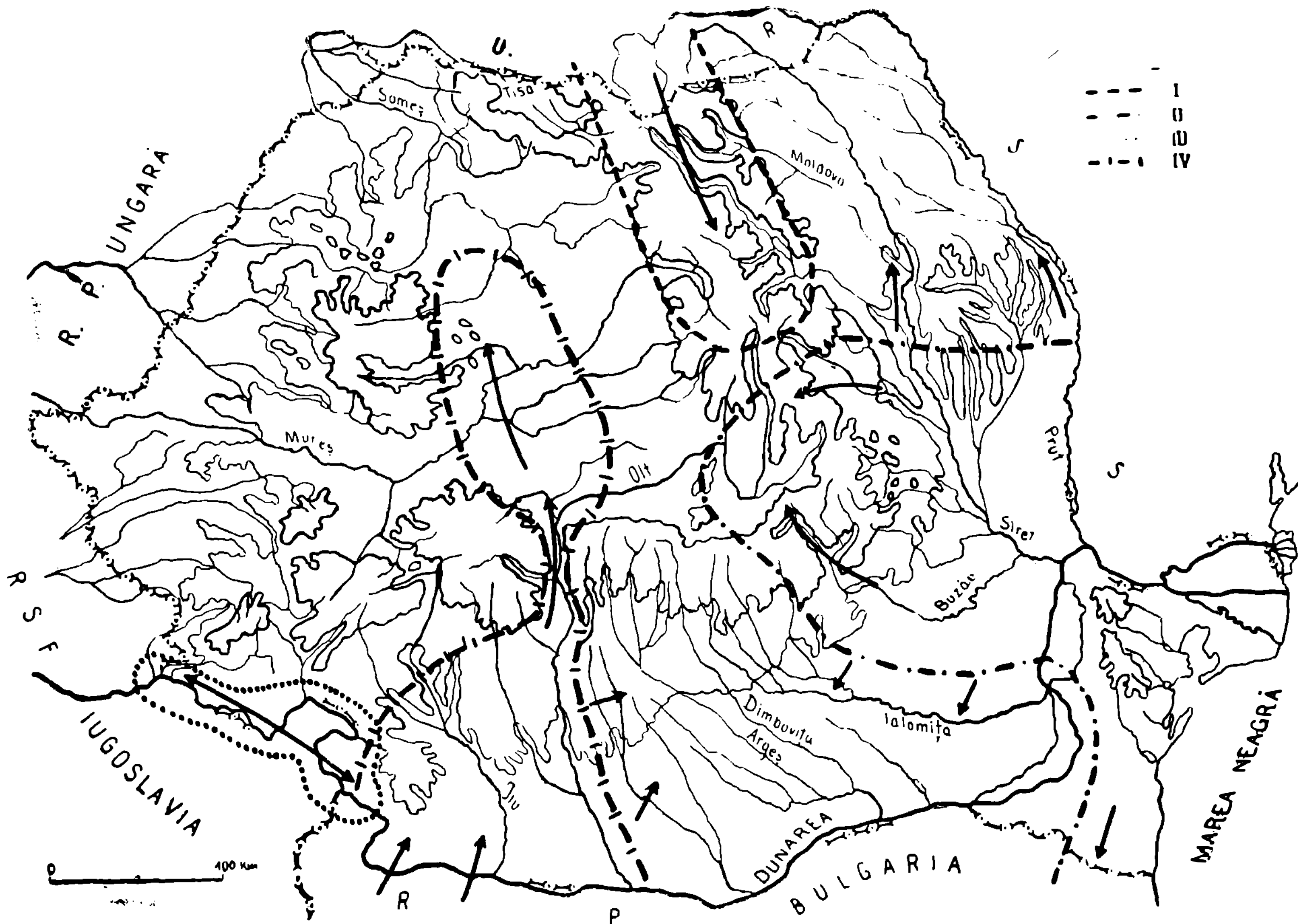
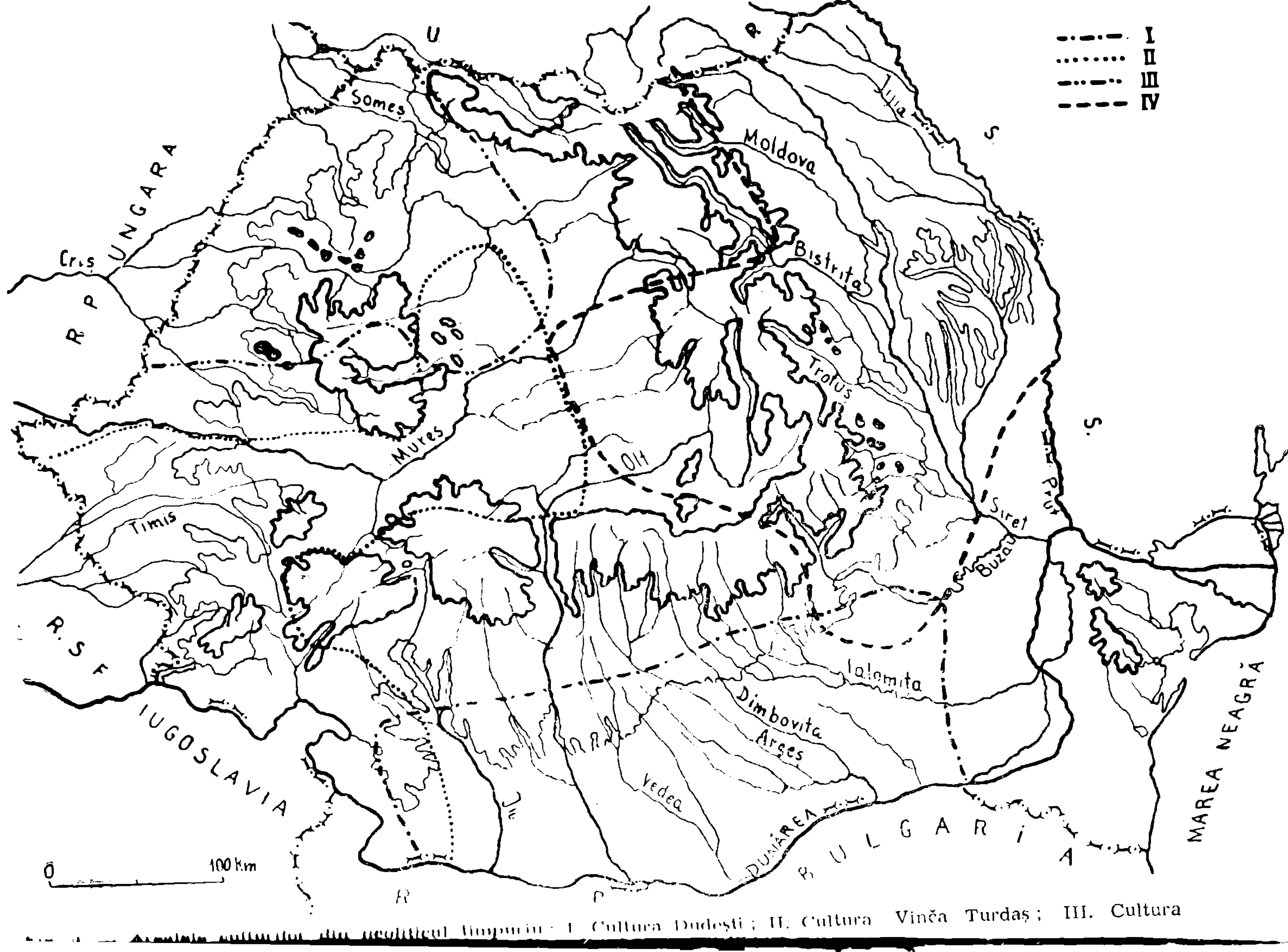

Fig. 1. Arealele culturilor din mezolitic şi de la începutul epocii neolitice: I. Cultura swideriană; II. Cultura tardenoaziană; III. Cultura Schela Cladovei; IV. Cultura Cîrcea-Gura Baciului.

Fig. 2. — Aria de răspîndire a culturii Starčevo-Criș.

I. Cultura Dudești ; II. Cultura Vinča Turdaș ; III. Cultura

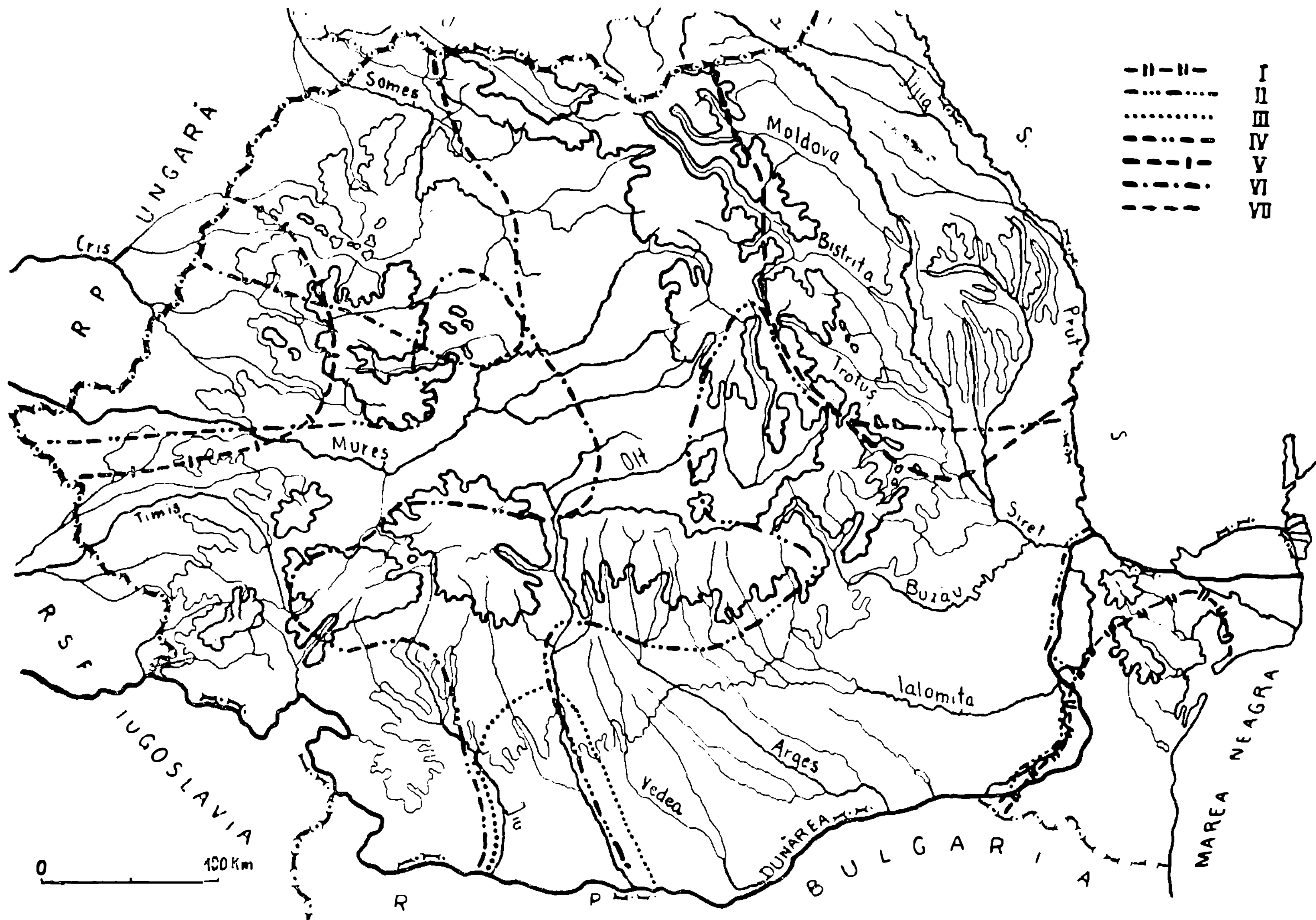
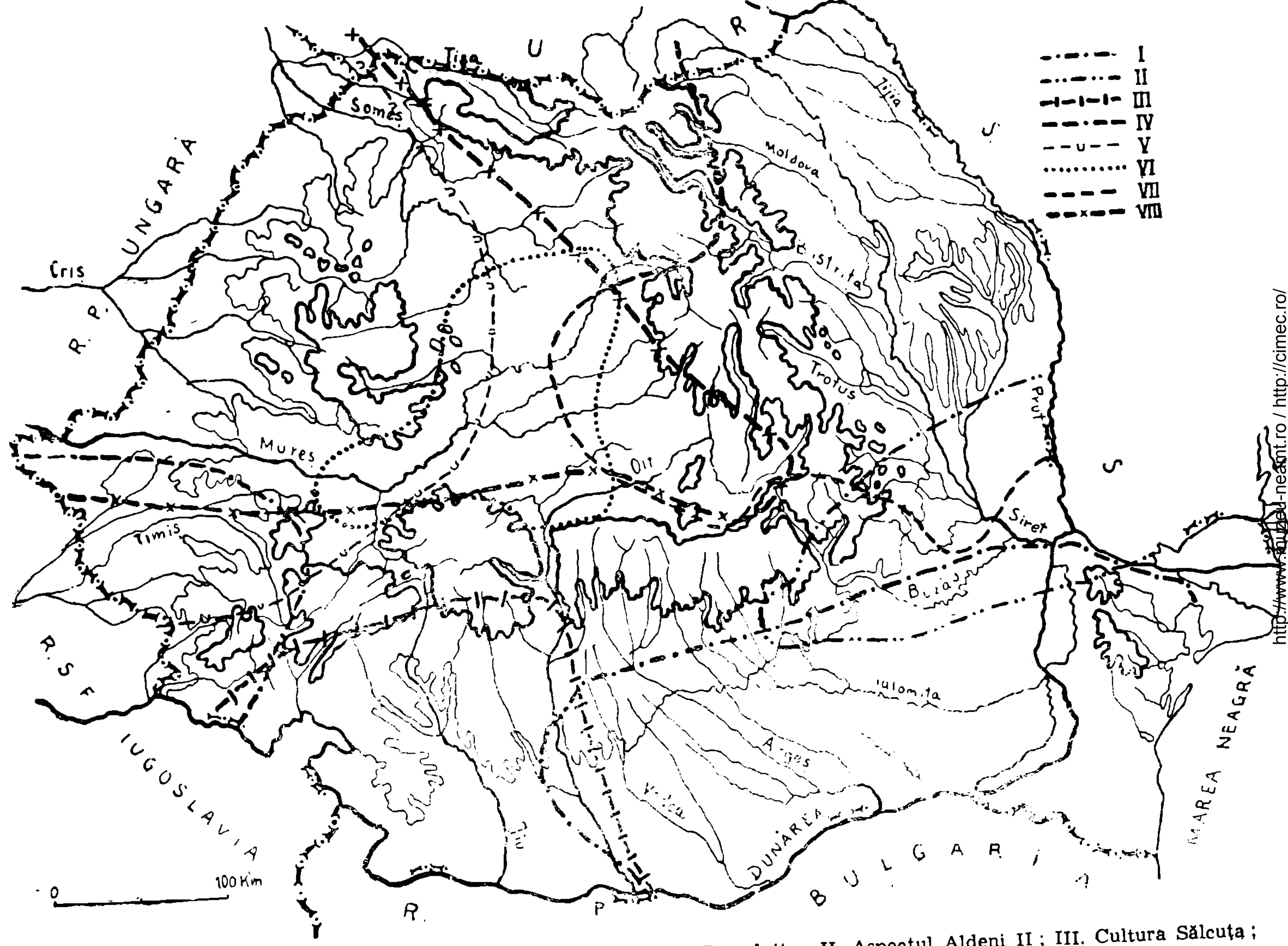

Fig. 4. — Arealele culturilor din neoliticul mijlociu: I. Cultura Hamangia; II. Cultura Boian; III. Cultura Vădastra; IV. Cultura Vinča Turdaş; V. Cultura Tisa; VI. Cultura Ciumeşti; VII. Cultura Precucuteni.

... din neoliticul târziu : I. Cultura Gumelnița ; II. Aspectul Aldeni II ; III. Cultura Sălcuța ; ... VI. Cultura Petrești ; VII. Cultura